

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЕТНОМОВНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ (підпорядковані Україні та окуповані терени)

Володимир Скляр

УДК 314.117:[341.223.14+341.221](477.62)

У статті визначено територіальні та демографічні втрати України внаслідок гібридної війни, розв'язаної Росією у 2014 році. На основі аналізу статистичних матеріалів встановлено визначальні ознаки етномовного складу населення підпорядкованих Україні й окупованих теренів Донбасу.

Ключові слова: Україна, Донбас, гібридна війна, окуповані й вільні від окупації терени, чисельність та етномовний склад населення, українці, росіяни, етнічні меншини (крім росіян), українськомовне та російськомовне населення.

В статье определены территориальные и демографические потери Украины в результате гибридной войны, начатой Россией в 2014 году. На основе анализа статистических материалов выявлены ключевые особенности этноязыковой структуры населения подчиненных Украине и оккупированных территорий Донбасса.

Ключевые слова: Украина, Донбасс, гибридная война, оккупированные и неоккупированные территории, численность и этноязыковая структура населения, украинцы, русские, этнические меньшинства (кроме русских), украиноязычное и русскоязычное население.

The article determines the territorial and demographic losses of Ukraine due to hybrid warfare unleashed by Russia in 2014. Based on analysing statistical data, there have been ascertained the determinative features of ethno-linguistic structure of population of the Donbas Ukraine-subordinated and occupied territories.

Keywords: Ukraine, Donbas, hybrid warfare, occupied and occupancy-free terrains, number and ethno-linguistic structure of population, Ukrainians, Russians, Russians-except ethnic minorities, Ukrainian- and Russian-speaking populations.

Як засвідчує світовий досвід, і Україна в цьому не виняток, лише власна держава сприяє формуванню та збереженню національної ідентичності. Визначальним етапом в історії України стала боротьба українства за власну державність. У 1991 році Україна здобула давно омріяну незалежність, нарешті звільнившись від багатовікового російського колоніалізму. Нинішнє кремлівське керівництво так і не змогло змиритися з утратою контролю над Україною. Тому 2014 року Україна не змогла зберегти територіальну цілісність унаслідок неоголошеної війни з боку Російської Федерації. Агресія Росії проти України, так звана гібридна війна, призвела до окупації Криму та частини Донбасу.

Надзвичайно важливе не лише наукове, але й суспільно-політичне значення мають дослідження чисельності й етномовного складу населення окупованих українських земель, зокрема Донецької та Луганської областей. Найповнішою репрезентативною джерельною базою для такого дослідження можуть слугувати

матеріали Всеукраїнського перепису населення 2001 року з урахуванням етномовного складу населення окремих міст обласного підпорядкування та районів Донецчини й Луганщини.

У період з 2001-го до 2014 року, коли розпочалася агресія проти України, відбулися значні зміни (скорочення) в кількості всього населення Донбасу. Ці зміни були спричинені депопуляційними й міграційними процесами. Ще істотніше зменшилася кількість населення окупованої частини Донецької та Луганської областей протягом 2014–2016 років унаслідок гібридної війни: багато людей загинуло, стало каліками, сотні тисяч вимушені були переселитися до інших областей України чи виїхати за кордон.

Упродовж останніх років активізувалися наукові дослідження історії та сучасного стану Донбасу, а також Криму. Вивченню нинішньої ситуації на Донбасі та його історії присвячений насамперед доробок науковців НАН України, зокрема Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Риль-

ського [3], Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса [5; 10; 12], Інституту історії України [13; 14; 7], Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи [1; 9; 11], Національного інституту стратегічних досліджень [4; 6] та Київського національного університету ім. Тараса Шевченка [15]. Значну наукову цінність мають також унікальні наукові студії щодо історії Донбасу, проведені Х. Куромією [8].

Попри цей фундаментальний доробок науковців, потребує подальшого дослідження етномовний склад населення Донбасу з урахуванням його особливостей в окремих міськрадах та районах Донецчини й Луганщини на підконтрольних і не підконтрольних Україні теренах.

Мета статті: ґрунтуючись на аналізі статистичних матеріалів, визначити чисельність та встановити відмінності в етномовному складі населення підконтрольних Україні та окупованих теренів Донбасу. Аналіз здійснено за такими напрямками: територія й загальна кількість жителів; етнічний склад; мовна структура населення. На основі опрацювання статистичних даних Держкомстату України підготовлено таблиці (див. табл. 1; 2) з урахуванням етномовного складу населення як Донбасу загалом, так і Донецької та Луганської областей зокрема.

Територія та загальна чисельність населення

Донецька область. Із 28-ми міст обласного підпорядкування окупованими є 13: Донецьк, Макіївка, Горлівка, Єнакієве, Харцизьк, Торез (Чистякове), Сніжне, Шахтарськ, Дебальцеве, Ясинувата, Кіровське (Хрестинівка), Докучаївськ, Жданівка. Із 18-ти районів області повністю або частково окуповані 9, з них 3 — повністю: Шахтарський, Амвросіївський, Старобешівський; 2 — майже повністю: Новоазовський, Тельманівський (Бойківський); 4 — частково: Ясинуватський, Артемівський (Бахмутський), Волноваський, Мар'їнський. У цих міськрадах та районах за переписом 2001 року проживали 2 696 732 особи, що становило 55,88 % усього населення області

(із 4 825 563 осіб). Українська влада контролює 15 міст обласного підпорядкування, 9 районів повністю та ще частково територію 6-ти районів, де зосереджувалася 2 128 831 особа, що складало 44,12 % загальної чисельності населення Донецчини (див. табл. 1).

Тобто переважна більшість усього населення Донецької області опинилася на окупованих теренах. Варто зазначити, що навесні 2014 року підконтрольними Україні залишилися лише 5 західних та південно-західних районів Донецчини.

Луганська область. Із 14-ти міст обласного підпорядкування окупованими є аж 11: Луганськ, окрім міста Щастя, що підпорядковано Луганській міськраді, Красний Луч (Хрустальний), Алчевськ, Краснодон (Сорокине), Свердловськ (Довжанськ), Стаханов (Кадіївка), Ровеньки, Антрацит, Брянка, Кіровськ (Голубівка) та Первомайськ (частина території Первомайської міськради залишилася під контролем української влади). Із 18-ти районів області повністю або частково окупованими є 8, з них 5 — повністю: Лутугинський, Свердловський (Довжанський), Краснодонський (Сорокинський), Антрацитівський, Перевальський; 2 — майже повністю: Слов'янський та Попаснянський; 1 — частково: Станично-Луганський. Загалом у всіх окупованих міськрадах та районах — 1 724 869 осіб, що складало 67,90 % загальної чисельності населення Луганщини (з 2 540 191 особи) (див. табл. 1).

Тобто дві третини всього населення Луганської області опинилися на окупованих теренах. Вільними від окупації повністю залишилися 10 північних районів області, а також 3 райони частково. Неокупованими є лише 3 міста обласного підпорядкування Луганщини: Лисичанськ, Северодонецьк, Рубіжне, хоча й ці міста в травні — липні 2014 року не контролювалися українською владою. На підпорядкованих Україні теренах області зосереджувалися лише 815 322 особи, що складало 32,10 % загальної чисельності населення Луганщини [2].

Донбас. Загалом із 42-х міст обласного підпорядкування Донбасу окупованими є 24, у тому числі й обидва обласні центри. Із 36-ти районів повністю або частково окуповані 17. На окупованих теренах Донбасу проживала 4 421 601 особа, що становило 60,03 % загальної чисельності населення цих двох областей (із 7 365 754 осіб). На неокупованій території Донбасу зосереджувалися лише 2 944 153 особи (39,97 %) (див. табл. 1). Тобто переважна більшість усього населення Донбасу залишилася на не підконтрольних Україні територіях.

Крим. Повністю окуповані також АР Крим і Севастополь (12 міст обласного підпорядкування та 14 районів). Загальна чисельність населення Криму — 2401,0 тис. осіб, зокрема: АР Крим — 2024,0 тис. жителів, Севастополь — 377,0 тис. осіб [2].

Тимчасово окуповані території України. Загалом в окупованій частині Донбасу та в Криму у 2001 році мешкало 6 922,6 тис. осіб, що складало 14,3 % загальної чисельності населення України — 48 240,9 тис. осіб. Із 490 районів України окупованим частково або повністю є 31 район (6,3 % загальної кількості). Із 177 міст обласного підпорядкування окупованими є 36 міст (20 % загальної кількості). Тобто нині окупованими в Україні є 67 адміністративно-територіальних утворень [2].

Загальна площа України — 603,7 тис. кв. км. Крим — 27,1 тис. кв. км. Сукупна площа Донецької та Луганської областей — 53,2 тис. кв. км, з них близько 18 тис. кв. км — окуповані терени. Загалом під російською окупацією в Криму та на Донбасі опинилася територія площею 45 тис. кв. км, що становить 7,5 % території України, що майже вдвічі менше, ніж частка населення цих теренів серед усього населення України — 14,3 %. Такі відмінності спричинено тим, що окуповані частини Донеччини та Луганщини належать до найбільш урбанізованих теренів України. Зокрема, серед загальної чисельності населення Донецької області частка міського населення досягала 90,05 %, а серед усього населення Луганської області —

85,96 % [2].

Величезними є територіальні й демографічні втрати України внаслідок агресії з боку Росії. Площа тимчасово окупованих територій України є навіть більшою, ніж площа Швейцарії (41,3 тис. кв. км), Нідерландів (41,5 тис. кв. км) або Данії (43,1 тис. кв. км). А за чисельністю населення, яке опинилося на окупованих землях України (6,9 млн осіб), наближається до Болгарії (7,2 млн осіб) чи Швейцарії (7,6 млн осіб). До того ж кількість населення на окупованих землях була фактично такою самою, як і в п'яти західних областях України загалом — Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Волинській та Рівненській [2].

Етнічний склад населення

Українці. Досить істотно відрізнявся етнічний склад населення окупованих та вільних від окупації територій Донбасу. Зокрема, на окупованих землях регіону рівень частки українців складав 50,73 % (2 243 011 осіб із 4 421 601 особи), а на підконтрольних Україні теренах цей рівень був помітно вищим — 67,03 % (1 973 514 осіб із 2 944 153 осіб). Тобто якщо на окупованих територіях Донбасу українці ледве перевищували половину всього населення, то на вільних від окупації землях вони складали дві третини. Серед загальної чисельності населення Донбасу рівень частки українців досягав 57,24 % (4 216 525 осіб із 7 365 754 осіб) (див. табл. 1).

Переважна більшість українців Донбасу проживала на окупованих теренах — 53,20 % (2 243 011 осіб із 4 216 525 осіб). Однак рівень зосередження всього населення на окупованих землях був помітно вищим — 60,03 %. Навпаки, рівень зосередження українців на підконтрольних Україні теренах Донбасу був більшим, ніж усього населення, відповідно, 46,80 % та 39,97 % (див. табл. 1).

Значні відмінності щодо частки українців серед усього населення на окупованих і неокупованих теренах спостерігалися також у Донецькій та Луганській областях. Зокрема, на

окупованих територіях Донеччини серед усього населення рівень частки українців складав 50,18 % (1 353 252 особи із 2 696 732 осіб), а на підконтрольних Україні теренах області цей рівень залишався значно вищим — 65,34 % (1 390 897 осіб із 2 128 831 особи), тобто майже дві третини. Досить значним залишався рівень частки українців серед усього населення в північних районах Донеччини. Зокрема, серед усього населення Олександрівського району частка українців досягала 91,86 % (21 162 особи із 23 036 осіб). Серед загальної чисельності населення Донецької області рівень частки українців становив 56,87 % (2 744 149 осіб із 4 825 563 осіб) (див. табл. 1).

Ще істотніше відрізнявся рівень частки українців серед усього населення окупованих та неокупованих теренів Луганщини, відповідно, 51,58 % (889 759 осіб із 1 724 869 осіб) та 71,46 % (582 617 осіб із 815 322 осіб). Неокуповані північні райони Луганської області належать до історичної Слобожанщини, де зберігається домінування за чисельністю українців. Зокрема, серед усього населення в прикордонних із Росією Марківському та Новопокровському районах частка українців досягала, відповідно, 93,02 % (17 661 особа з 18 987 осіб) та 92,22 % (35 820 осіб із 38 299 осіб). Серед загальної чисельності населення Луганської області цей рівень складав 57,96 % (1 472 376 осіб із 2 540 191 особи) (див. табл. 1).

Помітно відрізнявся також рівень зосередження українців на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Зокрема, на відміну від Луганщини, де переважна більшість українців проживала на окупованих теренах — 60,43 % (889 759 осіб із 1 472 376 осіб), на Донеччині на окупованих землях зосереджувалася меншість українців — 49,31 % (1 353 252 особи із 2 744 149 осіб). При цьому за рівнем зосередження на окупованих територіях згаданих областей українці помітно поступалися всьому населенню, на Донеччині, відповідно, 49,31 % та 55,88 % і Луганщині, відповідно, 60,43 % та 67,90 %.

Навпаки, рівень зосередження українців на підконтрольних Україні теренах залишався істотно вищим, ніж усього населення, як у Донецькій — 50,69 % та 44,12 %, так і Луганській областях — 39,57 % та 32,10 % (див. табл. 1).

Отже, українці становили абсолютну більшість серед загальної чисельності населення як окупованих, так і неокупованих теренів Донбасу. До того ж переважна більшість українців Донбасу опинилася на окупованих землях. Проте за рівнем зосередження на окупованих теренах українці поступалися всьому населенню.

Росіяни. Серед етнічних меншин як на Донбасі, так і в Україні загалом за чисельністю переважають росіяни. Донбас є головним осередком територіального розміщення росіян в Україні. Кількість росіян на Донбасі майже вдвічі більша, ніж у Криму, відповідно, 2 836 224 особи та 1 426 785 осіб. Більше половини всіх росіян України зосереджено на Донбасі та в Криму — 51,15 % (4 263 009 осіб із 8 334 141 особи) [2].

Переважна більшість росіян Донбасу, як, до речі, і Криму, є мігрантами та їхніми нащадками в першому поколінні. Однак рівень їхньої частки серед загальної чисельності населення досить помітно відрізнявся на окупованих та вільних від окупації теренах Донбасу. Зокрема, на окупованих територіях рівень частки росіян серед усього населення виявився істотно вищим, ніж на підконтрольних Україні теренах, відповідно, 44,99 % (1 517 141 особа із 4 421 601 особи) та 28,77 % (847 155 осіб із 2 944 153 осіб). Попри ці відмінності росіяни залишалися в меншості серед загальної кількості населення як на окупованих територіях, так і на вільних від окупації теренах Донбасу. Загалом серед усього населення Донбасу рівень частки росіян становив 38,51 % (2 836 224 особи із 7 365 754 осіб) (див. табл. 1).

Абсолютна більшість росіян Донбасу зосереджувалася на окупованих землях — 70,13 % (1 989 069 осіб із 2 836 224 осіб). При цьому рівень зосередження всього населення на

окупованих територіях, особливо українців, був помітно нижчим, відповідно, 60,03 % та 53,20 %. Навпаки, рівень зосередження росіян на підконтрольних Україні теренах Донбасу був істотно меншим (29,87 %), ніж усього населення та українців, відповідно, 39,97 % та 46,80 % (див. табл. 1).

Значні відмінності в рівні частки росіян серед загальної чисельності населення на окупованих та неокупованих територіях спостерігалися також у Донецькій та Луганській областях. Зокрема, на окупованих теренах Донеччини серед усього населення рівень частки росіян досягав 45,02 % (1 214 112 осіб із 2 696 732 осіб), а на підконтрольних Україні територіях області цей рівень залишався значно нижчим – 29,61 % (630 287 осіб із 2 128 831 особи). Загалом серед усього населення Донецької області рівень частки росіян складав 38,22 % (1 844 399 осіб із 4 825 563 осіб). Такі самі відмінності спостерігалися в рівні частки росіян серед усього населення окупованих та неокупованих теренів Луганщини, відповідно, 44,93 % (774 957 осіб з 1 724 869 осіб) та 26,60 % (216 868 осіб з 815 322 осіб). Серед загальної чисельності населення Луганської області цей рівень становив 39,05 % (991 825 осіб із 2 540 191 особи) (див. табл. 1).

Досить помітно відрізнявся також рівень зосередження росіян на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Абсолютна більшість росіян Донеччини й Луганщини зосереджувалася на окупованих теренах, відповідно, 65,83 % (1 214 112 осіб з 1 844 399 осіб) та 78,13 % (774 957 осіб із 991 825 осіб). Тобто дві третини загальної кількості росіян Донецької області й більше трьох четвертин загальної чисельності росіян Луганської області опинилися на не підконтрольній Україні території. При цьому рівень зосередження всього населення на окупованих землях, особливо українців, залишався помітно нижчим як на Донеччині, відповідно, 55,88 % та 49,31 %, так і на Луганщині, відповідно, 67,90 % та 60,43 %. Однак рі-

вень зосередження росіян на підконтрольних Україні теренах у Донецькій області залишався значно меншим (34,17 %), ніж усього населення (44,12 %) та українців (50,69 %), у Луганській області, відповідно, 21,87 %, 32,10 % та 39,57 % (див. табл. 1).

Отже, росіяни залишалися в меншості серед загальної чисельності населення як окупованих, так і неокупованих теренів Донбасу. При цьому абсолютна більшість росіян Донбасу проживала на окупованих землях. До того ж за рівнем зосередження на окупованих теренах Донецької та Луганської областей росіяни значно переважали все населення, особливо українців.

Етнічні меншини, крім росіян. Попри стереотипи радянської пропаганди чисельність етнічних меншин, окрім росіян на Донбасі, як і рівень їхньої частки серед усього населення, залишалася досить незначною. На теренах Донбасу насамперед в урбаністичному середовищі дисперсно розселені білоруси (65 тис. осіб), татари (27 тис. осіб), вірмени (22 тис. осіб), євреї (11 тис. осіб), азербайджанці (11 тис. осіб), грузини (10 тис. осіб), молдовани (10 тис. осіб) [2]. Лише греки (ромей та уруми) зберігали малокомпактний тип розселення в південних районах та в Маріупольській міськраді Донеччини. Переважна більшість етнічних меншин, окрім росіян, за винятком греків та євреїв, складалася з мігрантів радянських часів, а серед вірмен, азербайджанців та грузинів переважали мігранти двох останніх десятиліть.

Варто зазначити, що рівень частки етнічних меншин, окрім росіян усього населення як на окупованих, так і на підконтрольних Україні теренах, фактично не відрізнявся й залишався доволі незначним, відповідно, 4,28 % (189 341 особа із 4 421 601 особи) та 4,20 % (123 664 особи із 2 944 153 осіб). Таким самим був рівень частки етнічних меншин, окрім росіян, серед загальної чисельності населення Донбасу – 4,25 % (313 005 осіб із 7 365 754 осіб) (див. табл. 1).

Абсолютна більшість етнічних меншин, окрім росіян Донбасу, зосереджувалася на

окупованих землях — 60,49 % (189 341 особа із 2 836 224 осіб). Рівень зосередження етнічних меншин, окрім росіян, на окупованих землях був фактично таким, як і всього населення (60,03 %), але нижчим, ніж рівень зосередження росіян (70,13 %), та вищим, ніж рівень зосередження українців (53,20 %). Навпаки, рівень зосередження етнічних меншин, окрім росіян (39,51 %), на підконтрольних Україні територіях Донбасу залишався помітно меншим, ніж українців (46,80 %), але вищим, ніж росіян (29,87 %), та не відрізнявся від рівня зосередження всього населення (39,97 %) (див. табл. 1).

Досить незначні відмінності в рівні частки етнічних меншин, окрім росіян, серед усього населення як на окупованих, так і на неокупованих теренах спостерігалися в Донецькій області, відповідно, 4,80 % (129 368 осіб із 2 696 732 осіб) та 5,06 % (107 647 осіб із 2 128 831 особи). Загалом серед усього населення Донеччини рівень частки етнічних меншин, окрім росіян, становив 4,80 % (237 015 осіб із 4 825 563 осіб) (див. табл. 1).

Однак рівень частки етнічних меншин, окрім росіян, серед усього населення окупованих територій Луганщини залишався дещо вищим, ніж на неокупованих теренах області, відповідно, 3,48 % (59 973 особи з 1 724 869 осіб) та 1,96 % (16 017 осіб із 815 322 осіб). Серед загальної чисельності населення Луганщини цей рівень становив 2,99 % (75 990 осіб із 2 540 191 особи) (див. табл. 1).

Досить помітно відрізнявся також рівень зосередження етнічних меншин, окрім росіян, на окупованих теренах Донецької та Луганської областей. Утім, їх абсолютна більшість як на Донеччині, так і на Луганщині зосереджувалася на окупованих територіях, відповідно, 54,58 % (129 368 осіб з 1 844 399 осіб) та 78,92 % (774 957 осіб із 991 825 осіб) (див. табл. 1).

При цьому рівень зосередження етнічних меншин, окрім росіян, на окупованих землях Донеччини (54,58 %) залишався дещо нижчим, ніж усього населення (55,88 %),

особливо росіян (65,83 %), але був помітно вищим, ніж рівень зосередження українців (49,31 %). Рівень зосередження етнічних меншин, окрім росіян, на окупованих теренах Луганщини був найвищим (78,92 %), порівняно з росіянами (78,13 %), усім населенням (67,90 %) та українцями (60,43 %). Проте рівень зосередження етнічних меншин, окрім росіян (45,42 %), на підконтрольних Україні теренах у Донецькій області був нижчим, ніж українців (50,69 %), але вищим, ніж росіян (34,17 %) та всього населення (44,12 %). На окупованих територіях Луганської області рівень зосередження етнічних меншин, окрім росіян (21,08 %), залишався фактично таким самим, як і росіян (21,87 %), але помітно нижчим, ніж усього населення (32,10 %), та майже вдвічі меншим, ніж українців (39,57 %) (див. табл. 1).

Отже, рівень частки етнічних меншин, окрім росіян, був досить незначним серед загальної чисельності населення як окупованих, так і неокупованих теренів Донбасу. При цьому абсолютна більшість етнічних меншин, окрім росіян Донбасу, проживала на окупованих територіях. До того ж за рівнем зосередження на окупованих теренах серед етнічних меншин, окрім росіян, переважали українці, але поступалися росіянам, рівень зосередження їх був фактично таким самим, як і рівень зосередження всього населення.

Мовна структура населення

Україномовне населення. Значні відмінності спостерігалися в мовній структурі населення окупованих та неокупованих теренів Донбасу. Зокрема, рівень частки україномовного населення серед загальної чисельності жителів окупованих територій залишався більш ніж удвічі нижчим, ніж на підконтрольних Україні землях Донбасу, відповідно, 16,98 % (750 568 осіб із 4 421 601 особи) та 39,91 % (1 174 919 осіб із 2 944 153 осіб). Проте на окупованих теренах регіону рівень частки україномовного населення серед усіх жителів був утричі нижчим (16,98 %), ніж українців — 50,73 % (2 243 011 осіб із 4 421 601 особи).

На підконтрольних Україні теренах серед загальної чисельності жителів україномовне населення менш ніж удвічі (39,91 %) поступалося українцям — 67,03 % (1 973 514 осіб із 2 944 153 осіб). У цілому серед загальної кількості жителів Донбасу рівень частки україномовного населення досягав лише 26,14 % (1 925 487 осіб із 7 365 754 осіб), а рівень частки українців виявився більш ніж удвічі вищим — 57,24 % (4 216 525 осіб) (див. табл. 1). Тобто якщо українці становили абсолютну більшість серед усього населення як окупованих, так і вільних від окупації територій Донбасу, то україномовне населення залишалося в меншості.

Такі досить істотні відмінності в чисельності та рівні частки україномовного населення й українців серед усіх жителів Донбасу були спричинені інерційним впливом етномовних процесів доби бездержавності. Українці опинилися в становищі підпорядкованої етнічної більшості, а домінуючий статус мала російська етнічна меншина. Тому значна частина українців виявилася зросійщеною за мовою, а рівень мовної українізації етнічних меншин, особливо росіян, залишався досить незначним.

При цьому, на відміну від країн Балтії, де зміни етнічного складу мовної структури населення стали результатом масового заселення цих країн росіянами та зросійщеними за мовою представниками інших етносів, в Україні за радянських часів ефективним засобом стало поєднання масових міграцій з асиміляційними процесами в середовищі українців, що найактивніше відбувалося в містах, насамперед у східних та південних областях, особливо на Донбасі та в Криму. До того ж на відміну від латишів, литовців та естонців, переважна більшість українців до 1991 року не усвідомлювали, що їхні землі окуповані Росією (СРСР). Російська держава формувала власну імперську ідентичність, свідомо обмежувала й навіть нищила ідентичність поневолених етносів, у тому числі українства. Зміни етномовної структури населення Украї-

ни загалом і Донбасу зокрема в добу бездержавності відбулися не через природні етнічні процеси, а стали безпосереднім результатом довготривалої та цілеспрямованої політики зросійщення, яку проводив як царський, так пізніше і радянський тоталітарний режим.

На відміну від усього населення та українців Донбасу, переважна більшість яких проживала на окупованих теренах, відповідно, 60,03 % та 53,20 %, під окупацією опинилася меншість україномовного населення регіону — 38,98 % (750 568 осіб з 1 925 487 осіб). Навпаки, рівень зосередження україномовного населення на підконтрольних Україні теренах Донбасу був значно більшим — 61,02 % (1 174 919 осіб), ніж українців та всього населення, відповідно, 46,80 % та 39,97 % (див. табл. 1).

Значні відмінності в рівні частки україномовного населення серед загальної чисельності жителів на окупованих та неокупованих теренах спостерігалися також у Донецькій та Луганській областях. Зокрема, на окупованих територіях Донеччини серед усього населення рівень частки україномовних жителів складав лише 15,77 % (425 359 осіб із 2 696 732 осіб), а на підконтрольних Україні теренах області цей рівень залишався більш ніж удвічі вищим — 34,65 % (737 726 осіб із 2 128 831 особи). Серед загальної кількості населення Донецької області рівень частки україномовних жителів становив 24,10 % (1 163 085 осіб із 4 825 563 осіб). Тобто україномовне населення залишалося в меншості як на окупованих, так і на неокупованих теренах Донеччини. При цьому на вільних від окупації територіях Донецької області кожен третій належав до україномовного населення, а на окупованих землях — лише кожен шостий. І це при тому, що українці становили абсолютну більшість як на окупованих територіях Донеччини, так і на підконтрольних Україні теренах області, відповідно, 50,18 % (1 353 252 особи із 2 696 732 осіб) та 65,34 % (1 390 897 осіб із 2 128 831 особи), а серед загальної чисельності населення Донецької області частка

українців досягала 56,87 % (2 744 149 осіб із 4 825 563 осіб) (див. табл. 1).

Ще істотніше відрізнявся рівень частки україномовного населення серед загальної кількості жителів окупованих та неокупованих теренів Луганщини. Зокрема, якщо на окупованих землях області україномовне населення опинилося в меншості — 18,85 % (325 209 осіб із 1 724 869 осіб), то на вільних від окупації землях воно становило абсолютну більшість — 53,62 % (437 193 особи із 815 322 осіб). Серед загальної чисельності жителів Луганської області рівень частки україномовного населення складав 30,01 % (762 402 особи із 2 540 191 особи). При цьому українці становили абсолютну більшість як серед усього населення окупованих та неокупованих теренів Луганщини, відповідно, 51,58 % (889 759 осіб із 1 724 869 осіб) та 71,46 % (582 617 осіб із 815 322 осіб), так і серед загальної чисельності жителів області — 57,96 % (1 472 376 осіб із 2 540 191 особи) (див. табл. 1).

Дещо відрізнявся також рівень зосередження україномовного населення на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. На окупованих теренах обох цих областей зосереджувалася меншість усього україномовного населення, відповідно, 36,57 % (425 359 осіб із 1 163 085 осіб) та 42,66 % (325 209 осіб із 762 402 осіб). До того ж на відміну від Луганщини, де переважна більшість українців проживала на окупованих теренах — 60,43 % (889 759 осіб із 1 472 376 осіб), на Донеччині на окупованих землях розселена меншість українців — 49,31 % (1 353 252 особи із 2 744 149 осіб) (див. табл. 1).

Україномовне населення Донбасу як окупованих, так і вільних від окупації територій складалося майже винятково з україномовних українців, відповідно, 96,49 % (724 207 осіб із 750 568 осіб) та 97,71 % (1 148 050 осіб із 1 174 919 осіб). Частка росіян серед україномовного населення, як і їхня кількість, залишалася досить незначною, відповідно, 2,59 % (19 475 осіб) та 1,86 % (21 841 особа). Ще меншим був рівень та чисельність україно-

мовних етнічних меншин, окрім росіян, відповідно, 0,92 % (6 886 осіб) та 0,43 % (5 028 осіб). Загалом україномовне населення Донбасу (1 925 487 осіб) складалося переважно з україномовних українців — 97,24 % (1 872 257 осіб) і лише частково з україномовних росіян та україномовних етнічних меншин, окрім росіян, відповідно, 2,14 % (41 316 осіб) та 0,62 % (11 914 осіб) (див. табл. 1; 2).

Отже, україномовне населення складало меншість серед загальної чисельності жителів як окупованих, так і неокупованих теренів Донбасу, попри домінування українців за кількістю. До того ж переважна більшість україномовного населення Донбасу опинилася на вільних від окупації землях. За рівнем зосередження на окупованих теренах україномовне населення помітно поступалося українцям та всім жителям. Україномовне населення складалося здебільшого з україномовних українців, а рівень частки україномовних росіян та україномовних етнічних меншин, окрім росіян, був досить незначним.

Російськомовне населення. Донбас залишається головним осередком територіального розміщення в Україні як росіян, так і російськомовного населення. Проте спостерігалися досить значні відмінності в мовній структурі населення окупованих та неокупованих теренів Донбасу саме за рахунок російськомовного населення. Так, рівень частки російськомовного населення серед загальної чисельності населення на окупованих територіях залишався значно вищим, ніж на підконтрольних Україні землях Донбасу, відповідно, 81,97 % (3 624 367 осіб із 4 421 601 особи) та 59,09 % (1 739 683 осіб із 2 944 153 осіб) (див. табл. 1). Тобто чотири із п'яти жителів окупованих теренів Донбасу були російськомовними.

До того ж на окупованих теренах регіону рівень частки російськомовного населення серед усіх жителів був майже вдвічі вищим (81,97 %), ніж росіян — 44,99 % (1 989 069 осіб із 4 421 601 особи). На підконтрольних Україні

теренах серед загальної чисельності жителів російськомовне населення більш ніж удвічі (59,09 %) переважало росіян — 28,77 % (1 973 514 осіб із 2 944 153 осіб). Серед загальної кількості населення Донбасу рівень частки російськомовного населення досягав 72,82 % (5 364 050 осіб із 7 365 754 осіб), а рівень частки росіян виявився майже вдвічі нижчим — 38,51 % (2 339 646 осіб) (див. табл. 1). Незважаючи на те що росіяни залишалися в меншості серед усього населення як окупованих, так і вільних від окупації територій Донбасу, російськомовне населення становило абсолютну більшість.

На відміну від україномовного населення, переважна більшість російськомовних жителів зосереджувалася на окупованих теренах, відповідно, 38,98 % (750 568 осіб із 1 925 487 осіб) та 67,57 % (3 624 367 осіб із 5 364 050 осіб). Навпаки, рівень зосередження російськомовного населення на підконтрольних Україні теренах Донбасу був значно нижчий, ніж україномовного населення, відповідно, 32,43 % (1 739 683 особи) та 61,02 % (1 174 919 осіб) (див. табл. 1). Тобто дві третини російськомовного населення Донбасу опинилися на окупованих територіях.

Спостерігалися досить помітні відмінності в рівні частки російськомовного населення серед загальної чисельності жителів на окупованих і неокупованих теренах Донецької та Луганської областей. Зокрема, на окупованих територіях Донеччини серед усього населення рівень частки російськомовних жителів досягав 83,31 % (2 246 559 осіб із 2 696 732 осіб), а на підконтрольних Україні теренах області цей рівень залишався помітно нижчим — 64,30 % (1 368 902 особи із 2 128 831 особи). Серед загальної кількості жителів Донецької області рівень частки російськомовного населення досягав 74,92 % (3 615 461 особа із 4 825 563 осіб). Тобто російськомовне населення становило абсолютну більшість серед усіх жителів як на окупованих, так і на неокупованих теренах Донеччини. І це

при тому, що росіяни залишалися в меншості як на окупованих територіях Донеччини, так і на підконтрольних Україні теренах області, відповідно, 45,02 % (1 214 112 особи із 2 696 732 осіб) та 29,61 % (630 287 осіб із 2 128 831 особи), а серед загальної чисельності населення Донецької області рівень частки росіян становив 38,22 % (1 844 201 особа із 4 825 563 осіб) (див. табл. 1).

Ще істотніше відрізнявся рівень частки російськомовного населення серед загальної чисельності жителів окупованих та неокупованих теренів Луганщини. Зокрема, якщо на окупованих землях області російськомовне населення становило абсолютну більшість — 79,88 % (1 377 808 осіб із 1 724 869 осіб), то на вільних від окупації територіях воно опинилося в меншості — 45,48 % (379 781 особа із 815 322 осіб). Серед загальної чисельності населення Луганської області рівень частки російськомовного населення складав 68,84 % (1 368 902 особи із 2 540 191 особи). При цьому росіяни залишалися в меншості як серед усіх жителів окупованих та неокупованих теренів Луганщини, відповідно, 44,93 % (774 957 осіб із 1 724 869 осіб) та 26,60 % (216 868 осіб із 815 322 осіб), так і серед загальної чисельності населення області — 39,05 % (991 825 осіб із 2 540 191 особи) (див. табл. 1).

Дещо відрізнявся також рівень зосередження російськомовного населення на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Проте на окупованих теренах згаданих областей зосереджувалася переважна більшість усього російськомовного населення, відповідно, 62,14 % (2 246 559 осіб із 3 615 461 особи) та 78,80 % (1 377 808 осіб із 1 748 589 осіб). При цьому на окупованих теренах Донеччини й Луганщини зосереджувалася меншість україномовного населення цих областей, відповідно, 36,57 % та 42,66 % (див. табл. 1). Тобто спостерігалися досить істотні відмінності в рівні зосередження російськомовного й україномовного населення на окупованих теренах Донецької та Луганської областей.

Етнічна структура російськомовного населення Донбасу мала досить істотні відмінності на окупованих та вільних від окупації територіях. Зокрема, якщо на окупованих землях абсолютну більшість серед російськомовного населення становили російськомовні росіяни — 54,29 % (1 967 751 особа із 3 624 367 осіб), то на неокупованих теренах — лише відносну більшість — 47,37 % (824 040 осіб із 1 739 683 осіб). Досить значним був рівень частки, як і чисельність російськомовних українців, відповідно, 41,86 % (1 517 141 особа) та 47,28 % (822 505 осіб). Варто зауважити, що за кількістю на підконтрольних Україні теренах Донбасу зросійщені за мовою українці лише дещо поступалися російськомовним росіянам, відповідно, 822 505 осіб та 824 040 осіб. Досить помітними були також рівень частки й чисельність російськомовних етнічних меншин, окрім росіян, серед російськомовного населення на окупованих та неокупованих територіях Донбасу, відповідно, 3,85 % (139 475 осіб) та 5,25 % (93 138 осіб). Загалом російськомовне населення Донбасу (5 364 050 осіб) мало такий склад: російськомовні росіяни — 52,04 % (2 791 791 особа), російськомовні українці — 43,62 % (2 339 646 осіб) та російськомовні етнічні меншини, окрім росіян, — 4,34 % (232 613 осіб) (див. табл. 1; 2).

Отже, російськомовне населення складало абсолютну більшість серед загальної кількості жителів як окупованих, так і неокупованих теренів Донбасу, попри те що росіяни залишалися в меншості. До того ж переважна більшість російськомовного населення Донбасу опинилася на окупованих землях. За рівнем зосередження на цих теренах російськомовне населення значно переважало україномовне. На відміну від україномовного населення, яке складалося переважно з україномовних українців, серед російськомовного населення Донбасу російськомовні росіяни становили лише дещо більше половини, досить значним (понад

40 %) залишався рівень частки російськомовних українців.

Мовна структура українців. Істотно відрізнялася мовна структура українців на окупованих та підконтрольних Україні територіях Донбасу. Зокрема, виявилось, що на окупованих землях регіону серед українців переважали асимільовані (зросійщені) за мовою — 67,64 % (1 517 141 особа із 2 243 011 осіб). Тобто дві третини українців на не підконтрольних Україні територіях Донбасу були російськомовними. Україномовних серед українців на окупованих теренах було менше третини — 32,29 % (724 207 осіб). Навпаки, на вільних від окупації територіях Донбасу серед українців переважали україномовні — 58,17 % (1 148 050 осіб з 1 973 514 осіб). Однак і на цих землях доволі високим залишався рівень мовного зросійщення українців — 41,68 % (822 505 осіб). Загалом серед українців Донбасу (4 216 525 осіб) рівень частки україномовних жителів був менший, ніж рівень частки російськомовних, відповідно, 44,40 % (1 872 257 осіб) та 55,49 % (2 339 646 осіб) (див. табл. 1).

Варто зазначити, що переважна більшість російськомовних українців Донбасу зосереджувалася на окупованих теренах — 64,84 % (1 517 141 особа із 2 339 646 осіб). Навпаки, на цих територіях проживала меншість україномовних українців регіону — 38,68 % (724 207 осіб з 1 872 257 осіб). На вільних від окупації територіях Донбасу мешкала переважна більшість україномовних українців — 61,32 % (1 148 050 осіб), але меншість російськомовних українців — 35,15 % (822 505 осіб) (див. табл. 1).

Отже, серед українців Донбасу на окупованих теренах переважали зросійщені за мовою, а на підконтрольних Україні територіях більшість серед них складала україномовні. До того ж абсолютна більшість російськомовних українців Донбасу зосереджувалася на не підконтрольних Україні теренах, а переважна більшість україномовних укра-

їнців проживала на вільних від окупації землях.

Мовна структура росіян. Деяко відрізнялася мовна структура росіян на окупованих та неокупованих територіях Донбасу. Однак абсолютну більшість серед росіян становили російськомовні росіяни, відповідно, 98,43 % (1 967 751 особа з 1 989 069 осіб) та 97,27 % (824 040 осіб із 847 155 осіб). Серед росіян Донбасу не поширювалися процеси мовної асиміляції, хоча вони були в меншості серед усього населення й за кількістю поступалися українцям. Тому рівень частки серед них україномовних, як і їхня чисельність, залишався досить незначним, відповідно, на окупованих землях — лише 0,98 % (19 475 осіб), а на вільних від окупації теренах — 2,58 % (21 841 особа). Загалом серед росіян Донбасу (2 836 224 особи) рівень частки україномовних складав лише 1,46 % (41 316 осіб), а рівень частки російськомовних — 98,43 % (2 791 791 особа) (див. табл. 1).

До того ж переважна більшість російськомовних росіян Донбасу зосереджувалася на окупованих землях — 70,48 % (1 967 751 особа із 2 791 791 особи). Однак на цих теренах проживала меншість україномовних росіян регіону — 47,14 % (19 475 осіб із 41 316 осіб). Навпаки, переважна більшість україномовних росіян Донбасу зосереджувалася на вільних від окупації територіях Донбасу — 52,86 % (21 841 особа), але меншість російськомовних росіян — 29,52 % (824 040 осіб) (див. табл. 1).

Отже, абсолютну більшість серед росіян як на окупованих, так і на неокупованих теренах Донбасу складали російськомовні, а рівень частки україномовних серед них залишався мінімальним. Переважна більшість російськомовних росіян Донбасу зосереджувалася на не підконтрольних Україні землях, а більшість україномовних росіян опинилася на вільних від окупації територіях.

Мовна структура етнічних меншин, окрім росіян. Незначні відмінності мала також мовна структура етнічних меншин, окрім росіян, на окупованих та неокупованих теренах

Донбасу. У середовищі цих меншин масово поширювалися процеси мовної асиміляції, однак не у формі українізації, а у формі зросійщення. Тому абсолютну більшість серед етнічних меншин, окрім росіян, становили російськомовні як на окупованих, так і на вільних від окупації землях Донбасу, відповідно, 73,66 % (139 475 осіб із 189 341 особи) та 75,32 % (93 138 осіб із 123 664 осіб). Рівень частки україномовних серед етнічних меншин, окрім росіян, хоча й залишався досить незначним, але був помітно вищим, ніж серед росіян. Зокрема, на окупованих теренах цей рівень складав 3,64 % (6886 осіб зі 189 341 особи), а на неокупованих — 4,07 % (5 028 осіб зі 123 664 осіб). Лише кожен шостий представник етнічних меншин, окрім росіян, як на окупованих, так і на вільних від окупації територіях Донбасу не був асимільований за мовою, відповідно, 15,53 % (29 400 осіб зі 189 341 особи) та 15,32 % (18 940 осіб зі 123 664 осіб). Загалом серед етнічних меншин, окрім росіян Донбасу (313 005 осіб), рівень частки україномовних складав 3,81 % (11 914 осіб), не асимільованих за мовою — 15,44 % (48 340 осіб), а рівень частки російськомовних залишався найвищим — 74,32 % (232 613 осіб) (див. табл. 1).

Переважна більшість етнічних меншин, окрім росіян Донбасу, зосереджувалася на окупованих землях: україномовні — 57,80 % (6886 осіб з 11 914 осіб), не асимільовані за мовою — 60,82 % (29 400 осіб із 48 340 осіб), російськомовні — 59,96 % (139 475 осіб із 232 613 осіб). На підконтрольних Україні теренах Донбасу проживала меншість усіх етнічних меншин, окрім росіян: україномовних — 42,20 % (5028 осіб), не асимільованих за мовою — 39,18 % (18 940 осіб) та російськомовних — 40,04 % (93 138 осіб) (див. табл. 1).

Отже, з етнічних меншин, окрім росіян на Донбасі, як на окупованих, так і на неокупованих територіях домінували зросійщені за мовою. Рівень частки не асимільованих за мовою залишався досить незначним, ще нижчим

був рівень частки україномовних. Хоча рівень мовної українізації етнічних меншин, окрім росіян, залишався помітно вищим, ніж росіян. Переважна більшість етнічних меншин, окрім росіян, як не асимільованих за мовою, так і україномовних та російськомовних, зосереджувалася на не підконтрольних Україні теренах Донбасу.

Висновки. Отже, унаслідок агресії Росії під чужинецькою окупацією опинилася значна частина території України та її населення. Це величезні втрати території України (7,5 %, 45 тис. кв. км) та її демографічного потенціалу (14,3 %, 6,9 млн осіб). Під окупацією повністю або частково опинилося населення 36 міст обласного підпорядкування та 31 району. Досить багато жителів Криму, а особливо Донбасу, стали біженцями. На Донбасі продовжують гинути українські військові та цивільне населення від збройних атак сепаратистських терористичних угруповань. Тому чисельність населення на окупованих теренах нині значно менша, ніж до початку гібридної війни.

Зберігалися досить істотні відмінності в етнічному складі та мовній структурі населення окупованих теренів і вільних від окупації територій Донбасу. Варто наголосити, що переважну більшість серед усього населення на окупованих землях складали українці. Через те що більшість українців на не підконтрольних Україні теренах Донбасу зросійщені за мовою, україномовне населення опинилося в меншості серед усього населення. Незважаючи на те що росіяни залишалися в меншості, російськомовне населення домінувало за чисельністю на цих територіях. Рівень мовної українізації росіян був мінімальним. Абсолютну більшість серед етнічних меншин, окрім росіян, становили російськомовні, а не асимільовані за мовою залишалися в меншості. Попри незначний рівень мовної українізації етнічних меншин, окрім росіян на Донбасі, він залишався помітно вищим, ніж рівень мовної українізації росіян.

Рано чи пізно Україна відновить свою територіальну цілісність у міжнародно визнаних державних кордонах. Проте чим довше триватиме окупація, тим важче буде здійснюватися процес реінтеграції населення цих теренів до українського соціуму. В умовах окупації буде продовжуватися інтенсивне зросійщення населення як у Криму, так і на не підконтрольній Україні частині Донбасу.

За умов збереження найближчим часом контролю з боку Росії над частиною території України можна спрогнозувати протилежні напрями змін чисельності населення Криму та Донбасу. Зокрема, кількість населення Криму буде зростати за рахунок масового переселення на півострів, який перетворюється на величезну військову базу, російських військових та чиновників зі своїми сім'ями, а також інших переселенців, насамперед із кліматично несприятливих північних та східних теренів Росії, як це вже було за радянських часів. Якраз переважно через міграції чисельність населення Криму протягом 1959–1989 років подвоїлася. Навпаки, на окупованому Донбасі, з депресивним характером його економіки, буде продовжуватися подальше скорочення кількості населення, насамперед унаслідок депопуляції та міграції. Окупований Донбас чекає невтішна доля незвіданої «Придністровської Молдавської республіки», де за 20 років загальна чисельність населення скоротилася майже вдвічі.

Агресія Росії, окупація нею Криму та частини Донбасу ще раз переконливо засвідчує, що й нинішня кремлівська влада продовжує проводити традиційну імперіалістичну політику, прикриваючись ідеями «руського міра», де немає місця незалежній Україні. На початку XXI ст. українство змушене захищати свій європейський цивілізаційний вибір. Тому консолідація українського загалу в боротьбі за незалежну Україну, інтеграцію її до євроатлантичних структур є нагальним завданням сучасної еліти.

Таблиця 1

Чисельність та етновозна структура населення Донбасу

усе населення (1), українці (2), україномовні українці (3), російськомовні українці (4), росіяни (5), україномовні росіяни (6), російськомовні росіяни (7), етнічні меншини, крім росіян (8), етнічні меншини, крім росіян, з власними мовами (9), україномовні етнічні меншини, крім росіян (10), російськомовні етнічні меншини, крім росіян (11), україномовне населення (12), російськомовне населення (13) (кількість осіб, %)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Донецька обл. (кількість осіб)	4 825 563	2 744 149	1 129 650	1 612 243	1 844 399	6 24 785	7 818 201	8 237 015	9 34 030	10 8 650	11 185 017	12 163 085	13 615 461
(%)	100,00	56,87			38,22			4,91				24,10	74,92
(%)		100,00	41,17	58,75	100,00	1,34	98,26	100,00	14,36	3,65	78,06		
Окупована територія (кількість осіб)	2 696 732	1 353 252	408 926	943 886	1 214 112	11 184	1 202 164	129 368	18 828	5 249	100 509	425 359	246 559
(%)	100,00	50,18			45,02			4,80				15,77	83,31
(%)		100,00	30,22	69,75	100,00	0,92	99,02	100,00	14,55	4,06	77,69		
Частка окупованої території (%)	55,88	49,31	36,20	58,54	65,83	45,12	66,12	54,58	55,33	60,68	54,32	36,57	62,14
Підконтрольна Україні територія (кількість осіб)	2 128 831	1 390 897	720 724	668 357	630 287	13 601	616 037	107 647	15 202	3 401	84 508	737 726	1 368 902
(%)	100,00	65,34			29,61			5,06				34,65	64,30
(%)		100,00	51,82	48,05	100,00	2,16	97,74	100,00	14,12	3,16	78,50		
Частка підконтрольної території (%)	44,12	50,69	63,80	41,46	34,17	54,88	33,88	45,42	44,67	39,32	45,68	63,43	47,86
Луганська обл. (кількість осіб)	2 540 191	1 472 376	742 607	727 403	991 825	16 531	973 590	75 990	14 310	3 264	47 596	762 402	1 748 589
(%)	100,00	57,96			39,05			2,99				30,01	68,84
(%)		100,00	50,44	49,40	100,00	1,67	98,16	100,00	18,83	4,30	62,63		
Окупована територія (кількість осіб)	1 724 869	889 759	315 281	573 255	774 957	8 291	765 587	59 973	10 572	1 637	38 966	325 209	1 377 808
(%)	100,00	51,58			44,93			3,48				18,85	79,88
(%)		100,00	35,43	64,43	100,00	1,07	98,79	100,00	17,63	2,73	64,97		
Частка окупованої території (%)	67,90	60,43	42,46	78,81	78,13	50,15	78,64	78,92	73,88	50,15	81,87	42,66	78,80
Підконтрольна Україні територія (кількість осіб)	815 322	582 617	427 326	154 148	216 868	8 240	208 003	16 017	3 738	1 627	8 630	437 193	370 781

З історії та теорії науки

(%)	100,00	71,46			26,60			1,96				53,62	45,48
(%)		100,00	73,35	26,46	100,00	3,80	95,91	100,00	23,34	10,16	53,88		
Частка підконтрольної України території (%)	32,10	39,57	57,54	21,19	21,87	49,85	21,36	21,08	26,12	49,85	18,13	57,34	21,20
Донбас (кількість осіб)	7 365 754	4 216 525	1 872 257	2 339 646	2 836 224	41 316 791	2 791 791	313 005 340	48 11 232	11 613 487	232 925 487	1 925 487	5 364 050
(%)	100,00	57,24			38,51			4,25				26,14	72,82
(%)		100,00	44,40	55,49	100,00	1,46	98,43	100,00	15,44	3,81	74,32		
Окупована територія (кількість осіб)	4 421 601	2 243 011	1 724 207	1 517 141	1 989 069	19 475 751	1 967 751	189 341 400	29 29 400	6 6 886	139 475 475	750 568 568	3 624 367
(%)	100,00	50,73			44,99			4,28				16,98	81,97
(%)		100,00	32,29	67,64	100,00	0,98	98,93	100,00	15,53	3,64	73,66		
Частка окупованої території (%)	60,03	53,20	38,68	64,84	70,13	47,14	70,48	60,49	60,82	57,80	59,96	38,98	67,57
Підконтрольна Україні територія (кількість осіб)	2 944 153	1 973 514	1 148 050	822 822 505	847 847 155	21 841 841	824 040 040	123 664 664	18 940 940	5 028 138	93 138 138	1 174 919	1 739 683
(%)	100,00	67,03			28,77			4,20				39,91	59,09
(%)		100,00	58,17	41,68	100,00	2,58	97,27	100,00	15,32	4,07	75,32		
Частка підконтрольної України території (%)	39,97	46,80	61,32	35,16	29,87	52,86	29,52	39,51	39,18	42,20	40,04	61,02	32,43

Таблиця 2

Етнічна структура україномовного (I) та російськомовного (II) населення Донбасу
українці (1), росіяни (2), етнічні меншини, крім росіян (3) (%)

	I			II		
	1	2	3	1	2	3
Донецька область	97,13	2,13	0,74	44,59	50,29	5,12
Окуповані території	96,14	2,63	1,23	42,01	53,51	4,48
Підконтрольні Україні території	97,70	1,84	0,46	48,82	45,00	6,18
Луганська область	97,40	2,17	0,43	41,60	55,68	2,72
Окуповані території	96,95	2,55	0,50	41,61	55,56	2,83
Підконтрольні Україні території	97,74	1,89	0,37	41,57	56,10	2,33
Донбас	97,24	2,14	0,62	43,62	52,04	4,34
Окуповані території	96,49	2,59	0,92	41,86	54,29	3,85
Підконтрольні Україні території	97,71	1,86	0,43	47,28	47,37	5,25

1. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики. Доповідь / авт. кол.: Е. М. Лібанова, О. І. Амоша, В. П. Вишневський та ін. – Київ : ІДСД ім. М. В. Птухи, 2015. – 167 с.
2. Всеукраїнський перепис населення 2001 року. – Архів Держкомстату.
3. Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України: матеріали Круглого столу / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, м. Київ, 22 вересня 2015 року / [голов. ред. Г. А. Скрипник]. – Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2015. – 276 с.
4. До другої річниці агресії Росії проти України (20 лютого 2016 року) / Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ : НІСД, 2016. – 32 с.
5. Донбас в етнополітичному вимірі / Котигоренко В., Калакура О., Рафальський О. та ін. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
6. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – Київ : НІСД, 2015. – 474 с.
7. *Кульчицький С.* Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини / Кульчицький С., Якубова Л. – Київ : Кліо, 2016. – 720 с.
8. *Куромія Х.* Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки / Х. Куромія. – Київ : Основи, 2002. – 510 с.
9. *Лібанова Е.* Чому саме Донбас став місцем національної трагедії? Пошук неполітизованої відповіді на політичне питання / Лібанова Е., Дмитренко М. // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2015. – № 5–6 (79–80). – С. 4–55.
10. *Ніколаєць Ю. О.* Поселенська структура населення Донбасу: (етнополітичний аспект динаміки) : монографія / Ю. О. Ніколаєць. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 188 с.
11. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі. Національна доповідь / [Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін.]. – Київ : НАН України, 2015. – 363 с.
12. Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрями врегулювання. Аналітична доповідь / редкол.: О. О. Рафальський, В. О. Котигоренко, М. І. Панчук. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 268 с.
13. *Смолій В.* Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи. Аналітична доповідь / Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. – 616 с.
14. *Смолій В.* Донбас і Крим: місце в модерному національному проекті (аналітична записка) / Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. – 66 с.
15. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право : колективна монографія / за ред. О. Задорожного. – Київ : КІС, 2014. – 1016 с.